

POLEMIKA O KULTURNIM STANDARDIMA U ENGLESKOJ XIX VEKA

Od nedavna je među sociolozima u modi da se kultura uzima za predmet istraživanja. Ipak, jedna od teškoća da se sociologija kulture učini područjem vrednim istraživanja je u tome što to zahteva obraćanje istoriji — izvoru mnogih obmana na evropskom kontinentu i isto tako izvoru dosade i netrpeljivosti u našoj zemlji. Uz sve to, sociolozi su učinili napredak u savladavanju parohijalnih granica otkrivajući sve više da su mnoge naše kolege na području književne istorije i kritike objavili dosta dobre radove situirajući literaturu kao kulturni fenomen u sociološki kontekst. Rejmond Vilijams i Jan Vat, u Engleskoj, i Henri Naš Smit i Lajonel Triling, u našoj zemlji, su među njima istaknuti primeri.

Jedan od socioloških pristupa savremenoj kulturi koji najviše obećava je proučavanje intelektualaca kao profesionalne klase — a naročito kao administratora različitih sistema kulturnih simbola. Proučena su četiri časopisa iz XIX veka — *The Quarterly Review*, *Blackwood's Edinburgh Magazine*, zatim vigovski žurnal *The Edinburgh Review* i glasnik radikalnih filozofa *The Westminster Review*. Ovi časopisi odražavaju pasioniranu i angažovanu zabrinutost prvorazrednih i drugorazrednih pisaca za sudbinu kulturnih institucija i običaja u klimi kojoj su ton davali srednja klasa, industrijalizacija i urbanizacija. Jedna od najupečatljivijih karakteristika priloga u ovim časopisima je to što se u njima u uskoj vezi sa književnim i estetskim kriterijumom u osnovi primenjuje jedna vrsta sociološkog pristupa. Maloletničko prestupništvo i statistika kretanja kriminala, urbani razvitak i način porodičnog života, tehnološki napredak i obrazovne ustanove su samo neka iz kompleksa pitanja o kojima se raspravlja.

Naš zadatak je da analiziramo intelektualne stavove u definisanim medijumima tj. u časopisima velikog tiraža koji su najviše donosili

prikaze knjiga i među čijim saradnicima su se nalazila i skoro sva značajna književna imena tog vremena kao i drugi ugledni pisci. Kakva je opšta društvena klima a kakvi specifični društveni uslovi koji deluju u kulturnom i intelektualnom svetu i utiču na ljude da o obrađenim temama pišu na određen način? Mogućnost da iz ovih intelektualnih poduhvata kao pokazatelja socijalnog konteksta izvučemo važne sociološke zaključke povećava činjenica da se mi pre svega bavimo zbirom napisa koje je prihvatio određeni časopis a koji, sa svoje strane, izborom priloga odražava nastojanja uredništva, kao i težnje prodaje, tj. želju da se postigne i održi dovoljan tiraž.

Ovi intelektualni proizvodi razmatraju se u kontekstu društvenih promena, tj. rastuće industrijalizacije, novih oblika veza i saobraćaja, mehanizacije, industrije »kulture« (štampe, izdavačke delatnosti, pozorišta, obrazovanja odraslih itd.). Očekuje se da su se ove promene na tipičan način odrazile u materijalima koje su objavili časopisi. Na ideološkom planu, ova literatura u celini reprodukuje nedoslednosti, antagonizme i kontradiktorne stavove u vezi sa drastičnim promenama u periodu između 1800. i 1900. u industriji i trgovini, u političkim i obrazovnim institucijama; sociološka analiza pokušava da objasni ove socijalne podatke »izvedene« iz književnih izvora kao simboličnih izraza unutrašnjih kretanja i njihovih otpora.

Problem kulturnih standarda nije se, svakako, pojavio u XIX veku; on je nastao zajedno sa počecima civilizacije srednje klase. Njegovi teorijski koreni mogu se identifikovati sa Montejom i Paskalom, a pragmatična pitanja o standardima ukusa i estetskih kvaliteta pojavila su se po prvi put u časopisima Edisona i Stila. Polemika o kulturi u Engleskoj XIX veka nastavak je, u većem obimu, rasprava o pitanjima koja su pokrenuta u prethodnom stoleću. Došao je red na sve vidove nacionalnog života da se ocene, i to na način mučnog preispitivanja.

Rasprave o umetnosti i popularnoj kulturi, ova-ko kako su vođene u ovim časopisima, obuhvataju nekoliko pitanja koja bi se sažeto mogla definisati na sledeći način:

1. Kakav je efekat delovanja popularne kulture, tj. masovno proizvedene kulture na široke narodne mase — na publiku? Da li ona loše utiče na moralni ukus nacije? Da li zadovoljava iskvareni i degenerisani ukus ili predstavlja bezazlenu zabavu za potlačenog radnog čoveka? Da li je popularna kultura kriva za povećanje kriminala? Da li ona odražava neuspeh programa opšteg obrazovanja, neuspeh engleskih pedagoga da stvore pismenu i oštromnu publiku koja bi podržala i dalje poboljšavala standarde iz prošlosti? Da li ona nagoveštava opadanje moralne čvrstine i intelektualnih kvaliteta nacije?

2. Kakva je veza između popularne kulture i socijalnih uslova u kojima žive niže klase? Da li su kvalitet i velika potražnja popularne literature, na primer, odrazi uticaja industrijske tehnologije na radnog čoveka koji slobodno vreme posvećuje zabavi, koja je dobila eskapističke dimenzije?

3. Kakav je uticaj popularne kulture na ozbiljnog umetnika? Kakve skrivene pritiske rada nova situacija? Povećane ekonomske nevolje ozbiljnog umetnika, nasuprot robnoj vrednosti popularne kulture, postaju osetljivo pitanje. Da li će ozbiljan umetnik, primoran da se upusti u konkurenciju sa manje talentovanom ali svakako pohlepnijom braćom, vremenom biti primoran da počne da žuri i da se pojavljuje sa delima koja su ispod njegovih stvarnih mogućnosti?

4. Kakav je odnos između popularne kulture i savremene kritike? Može li se zaključiti da kritičari, koji postoje pre svega za srednje i više klase, nisu ispunili svoj zadatak zbog odsustva dodira i uticaja na širenje popularne kulture? Da li je to stvar literature ili sociologije? Umetnosti ili nauke? Kakva bi trebalo da bude uloga kritičara?

5. Da li je to stvar ekonomije? Šta se može reći za privredni sistem koji dozvoljava da bogatstvo pripadne mediokritetima, a da najbolji prose? (Stav torijevaca je bio da je demokratski kapitalizam truli sistem i da je odgovor u patronatstvu).

Cilj naše rasprave navodi nas da konstatujemo da je XIX vek bio izuzetan već po tome što su se profesionalni pisac i umetnik sada po prvi put susreli sa masovnom publikom u savremenom smislu reči. Analiza književne situacije vodi nas neposredno u centar vrtloga u kome su ozbiljan autor i piskaralo, obojica potekli iz novog socijalnog statusa pisca, konfrontirani jedan drugome. On XVIII veka uslovi su se promenili: opadanjem mecenatstva, ova dva profesionalca primorana su da pomeraju svoju zavisnost od privilegovanih klasa ka zavisnosti od mnogo nesigurnijeg faktora — ekonomske džungle u kojoj distribucija i prodaja njihovih dela velikoj i nepoznatoj publici predstavljaju osnovu njihove egzistencije. Ova promena ekonomske osnove profesionalnog pisca dobila je silan podsticaj u eksploziji industrije na tehnološkoj osnovi kombinovanoj sa novom snažnom ulogom srednje klase kao donatora u kulturi i arbitra ukusa, kao i sa interesima opismenjenih nižih klasa. Ove dve grupe formirale su publiku velikog obima. Promena socijalnog sastava publike bila je u bliskoj vezi sa razvitkom koji je u XIX veku predstavljao deo novog creda u Progres i čija je posledica bila nova »kultura za milione«, kako se sve više nazivala, tj. širenje »korisnih« informacija i znanja preko brojnih vladinih i privatnih agencija koje su u tu svrhu osnovane. Ovaj razvitak je počeo rano,

već tridesetih godina devetnaestog veka. Engleskom se širila epidemija čitalačkih klubova, društava, odbora za unapređenje radnih ljudi, raznih vrsta izdavačkih vodiča, pomoćnih knjiga, priručnika, dajdžesta. Time je veliki broj kulturnih fenomena postao pristupačan i bio na raspolaganju srednjoj i nižim klasama.

Na reakciju nije trebalo dugo čekati. Intenzivno širenje, ili difuzija kulture, neizbežno je dovelo do, kako su govorili konzervativni kritičari, razvodnjavanja kulturnih poduhvata; dokle god poseduje samo rudimentarne sposobnosti i estetske senzibilitete nova publika ne može nikakvim naporom mašte dati kulturnoj razmeni bilo šta slično visokom i kultivisanom ukusu. Rezultat ove difuzije je činjenica da mediokritetski kulturni produkti dobijaju visoku ocenu i publika — poluobrazovana i sa siromašnim iskustvima, ali željna da potvrdi svoje pravo na sopstveni doprinos i učestvovanje u kulturnom životu svoje zemlje — obezbeđuje drugorazrednom umetniku i piskaralu uspeh kakav bi bio nemoguć u doba mecenatstva.

Konzervativna grupa videla je ozbiljnog umetnika, okruženog sredinom koja mu nimalo ne odgovara, u velikim teškoćama. Prinuden da se nadmeće sa onima koji imaju milionsku publiku, on je morao da stegne kapiš ili da zbog neposredne koristi kapitulira pred zahtevima tržišta. Opadanje drame i sve veći gubitak interesovanja za poeziju navodeni su kao dokaz jadnog stanja lepe književnosti. Sve veći jaz između »velikih« i »malih« pisaca označavan je kao žalosni početak ekskluzivnosti ozbiljnih radova i njihovog otuđenja od svakodnevnog života. Parafrazirajući naučnika Kurtopa, na koga ćemo se kasnije detaljnije osvrnuti, jedan kritičar piše:

„...savremeni pesnik je pustinjač a ne čovek ovog sveta, on se radije bavi privatnim nego opštim iskustvom. On se izdvaja iz društva u usamljenost, on prelazi iz akcije u refleksiju. U umetničkom stvaralaštvu on postaje samom sebi zakon umesto da prihvati standarde koji su sankcionisani od davnina... Optužba protiv savremene poezije formulisana na ovaj način nije bez osnova.«¹

Dok su sniženi standardi popularnog ukusa vršili poseban socijalni i ekonomski pritisak na umetnika i doveli u pitanje utilitaristički pristup koji je dominirao obrazovnim sistemom Engleske, konzervativni i liberalni kritičari su na sličan način ukazivali na to da su obaveze umetnika dalje komplikovane činjenicom da vreme favorizuje efemerne tromesečne časopise, novine, jevtine nedeljnice itd.

»Evo čuda današnjice: izvanredni talenti svih vrsta stalno se posvećuju literaturi, ali *nova dela* koja se štampaju, sem retkih izuzetaka,

¹) Edinburgh Review, N° CCCXXXIV (April 1886) pp. 467—468.

frivolna su i efemerna, a svi ozbiljni talenti nacije upućuju se na posebne kanale dnevne, nedeljne, mesečne ili tromesečne štampe... ovakvo stanje stvari... je alarmantno i prejudicirajuće... ono može, ako se ne ublaži, da na kraju ugrozi ili čak razori nacionalnu budućnost.²

Žurba i pritisak, karakteristični za ovaj tip dela, smatralo se da su u suprotnosti sa kontemplacijom i povučenosti koji su neophodni stvaralaštvu višeg reda. Prikazujući Hudove poeme, jedan kritičar piše:

»Stalni zahtevi periodične literature fatalni su za bilo kakav proučen stav — za brigu, studiranje i odabiranje materijala... Priča mora biti napravljena određenog dana od cigala, a neka slama bude gde hoće... Kako se može od nekoga, obrazovanog na takvim uticajima, očekivati da se odnosi prema kompoziciji koja je određena da traje mesec dana kao prema delima određenim da večno traju?«³

Na primer, *Edinburgh Review* se žali na fraze amatera pisaca iz raznih društvenih slojeva koji jedan drugom uporno konkurišu i koriste zaplete i situacije tako da ozbiljan pisac mora da se pomuči da bi otkrio svež materijal. Problem siromaštva invencije i napisi kratkog veka pobudili su kritičare da na osnovu analize istorije pokušaju da otkriju kakve treba da budu društvene prilike u kojima bi mogla da nastanu velika dela. Bilo je opšte prihvaćeno mišljenje da stvaralaštvo ne može da se požuruje, nego da mora ići svojim korakom, da stvaraloca ne smeju da uznemiravaju rokovi ili ekonomski pritisak i konkurencija pisaca lakih stvari i dela koja ne traju duže od jednog dana. Stvaralaštvo je shvatano kao potpuno individualna stvar, daleko od formule za brz uspeh. Pitanje koje je ležalo u osnovi svih drugih bilo je — da li XIX vek, sa svojim jako naglašenim materijalizmom, može da stvori sredinu koja bi omogućila razvoj duhovne veličine.

Uopštavanja nekih kritičara, koja su izlazila iz okvira literature, sadrže vrlo duboke ocene perioda. Kritičari su žalili što iščezavaju individualne snage, snage ličnosti, a time i mogućnosti postojanja intelektualne veličine. Društvo čija se vera u Progres zasniva na napretku nauke i tehnologije izmenilo je karakter nacije. Čovek XIX veka postao je poslušan i mekušan, individualizacija je stvorila socijalnu uniformnost i prouzrokovala oskudicu živih modela među kojima bi pesnici i dramski pisci mogli da prave izbor:

»Poetske ličnosti su kopije kopija, arbitrarna stvorenja koje je izmislila mašta samo zato što pesnik više nema prilike da uči na živim modelima... Pomoćna sredstva i mašine kojima se

²) Blackwood's *Edinburgh Magazine*, (january 1842.) pp.

107 ff.

³) *Edinburgh Review*, № CLXVIII (april 1846) p. 383.

čovjek sve više okružuje pretvaraju ga u slabića... Industrijalizacija... je sedativ za strast. Pojavljuje se određena socijalna uniformnost... ljudi tako postaju slični jedni drugima kao da su izliveni u istom kalupu».⁴

Ovo sve kao da nam je odnekuda poznato. Što je masovno proizvedena umetnost, a posebno ulična literatura, ostvarivala veći uticaj na englesku društvenu scenu, to se više izražava zabrinutost za pravu prirodu ovog uticaja. Kako da se on tačno određuje i meri? Kako da se ocenjuje njegova vrednost? Kritičari su smatrali da je »ulično đubre koje košta jedan peni« uzročnik moralne degeneracije. Ovako izgleda tipičan opis efekta ulične literature:

»I to je taj nepodnošljivi materijal koji nalazi desetine hiljada mladih čitalaca i koji pozlaćuje staze koje vode u kriminal i pomaže da se poravnati domovi pune pticicama najgore vrste. Najgore vrste, pošto su ne samo bez svakog moralnog osećanja i iskvarene duše, ukusa i navika, nego su lukave inteligencije te svoje znanje koriste u najgore svrhe».⁵

Činilo se kao da postoji direktna veza između lektire za jedan peni i visoke stope kriminala u velikim gradovima. Nešto su suptilnija mišljenja da čitanje o kriminalu ne stvara kriminalce, ali da zabavna literatura čini nasilje i strast privlačnim; moralna pouka na kraju ništa ne neutrališe. Sastav čitalačke publike je označavan neodređeno, izrazima kao što su »niža klasa« ili »milioni«. Detaljniji opisi publike bili su jedva nešto određeniji. Tako je autor koji je upravo citiran video publiku sastavljenu većinom od žena »prodavačica, kućnih pomoćnica i drugih poluobrazovanih i zapaljivih mladih ličnosti«. Ričard Altick, autor danas već klasičnog dela »Obični engleski čitalac«, ističe da je u poređenju sa publikom Dikensa i Teke-rija, »ova publika bila zasenjena nepoznatom publikom koju je Vilki Kolins opisao u »Household Words« avgusta 1858: Čitaoci — kojih, po njemu, ima oko 3 miliona — koji retko ili nikada ne kupuju knjige, sačinjavaju nezasito tržište za jevtine nedeljnike, koji su po kvalitetu daleko ispod Dikensovih dela. Za većinu posmatrača nizak književni ukus i intelektualni nivo ove lektire koju čitaju kućne pomoćnice, nekvalifikovani radnici, trgovački pomoćnici i njihove porodice više nego potire sve optimističke zaključke koji se mogu izvesti razmišljanjem o uspehu Kornhila».⁶ Privrženost ova tri miliona vulgarnostima, senzacionalizmu i mediokritetstvu protivi se pravilima napretka. Neki su nalazili da je ova publika, izložena uti-

⁴) Edinburgh Review, № CLXXX (Aprila, 1849.), p. 360.

⁵) Edinburgh Review, № CLXV (January 1887.), p. 50

⁶) Richard Altick, »The Literature of an Imminent Democracy«, in 1859: Entering an Age of Crises (Bloomington: Indiana University Press, 1959), p. 222. Cornhill Magazine bio je primer uspešnog »misaonog žurnalizma srednje klase«.

caju tehnologije, utilitarističkog poimanja sreće i polusvarenih filantropskih ideja, odraz neuspjeha sistema opšteg obrazovanja. Ova ogromna publika, hranjena papazjanijama iz pera piskarala, obeležava kraj nekadašnje nade pedagoga, zakonodavaca i filantropa da će se stvoriti obrazovana i pismena publika koja će u velikom broju učestvovati u razmeni kulturnih plodova. Oko šezdesetih godina devetnaestog veka, ogromni porast zabavne literature kao robe izazvao je mučnu, dugotrajnu diskusiju o nedostacima opšteg obrazovanja i njegovog neuspjeha da uz pismenost razvije kritičko osećanje za standarde Lepog i Dobrog u svetu.

Drugi su opet videli u popularnoj književnosti ne toliko opasnost za moralnu čvrstinu i ukus nacije, koliko primer razumljive potrebe za bekvostvom od pritiska industrijskog doba. Pošto im je oduzeto svako iskustvo individualnosti a osećanja otkupljena nastojanjima didaktičara da šire »korisne« informacije, mase se mogu opravdati što su u popularnoj kulturi našle maštu koju nisu mogle sresti na drugom mestu. Čitaoci su joj se nevino obraćali tražeći olakšanje, a za činjenicu da je olakšanje nađeno u formi senzacionalne vulgarnosti i pseudo-moralnosti svakako nije odgovorna publika nego oni koji to proizvode i šire. Efekat široke industrijalizacije, koja ima lice boga Janusa, označen je kao krivac za nastanak jedne vrste intelektualnog vakuuma koji neizbežno koriste prodavci i autori šunda. Da su mase zadovoljne šundom, to je po *Contemporary Review* jednostavno posledica činjenice da, izuzev ove jevtine vrste, nema ničega boljeg do čega bi one mogle doći.⁷ Čula su se još konzervativnija, izrazito pesimistička mišljenja da se ništa nije postiglo. Naročito se saradnici časopisa *Quarterly Review* isticali da korelacija između popularnosti i kvaliteta može postati samo još gora. Prelazak onih koji daju ton kulturnom životu iz plemićkih dvorana u ženske čitalačke klubove za njih označava kraj naprednog i zdravog kulturnog života. Ukus je proizvod dokolice prosvetljenog, razumnog i bogatog društva. Visoki standard kulturnih dostignuća neizbežno je povezan s delovanjem ekskluzivnog kruga, difuzija se završava na mediokritetstvu.

Odbrana tržišta knjiga sastojala se u dobro poznatom »ali mi dajemo publici ono što ona želi«; međutim, većina kritičara odbila je da prihvati ovakav argument. Da bi se stanje popravilo predlagano je da se tržište preplavi jevtinim izdanjima klasika i da se pooštri odgovornost onih koji šire popularnu literaturu. Vrlo poznati kritičar Epton govorio je o dužnosti izdavača i knjižara da »daju odlučujući glas za dobar ukus«.⁸ S vremena na vreme razmatrana je mogućnost preduzimanja zakonskih mera i uvo-

⁷) *Contemporary Review* XIX (june 1870.), p. 459
⁸) *Edinburgh Review* № CXXXII (july, 1837.), p. 204

denja administrativne kontrole, ali takve ideje nisu išle dalje od predloga. U praksi je radije usvajan stav »laissez faire«. Kritičar Speding piše u *Edinburgh Review* sa razoružavajućom otvorenošću klasno svesnog buržuja: »Svetska privreda traži ličnosti i talente prilagođene raznim službama, niskim kao i visokim; uzaludno je poricati da duhovi kojima nedostaju viši atributi neće rado primiti i vrlo uspešno obavljati niže službe. Mi moramo da imamo i špijune i vojnike, dželate i potkazivače, magistratore i zakonodavce, advokate i sudije, antikvare i istoričare, kritičare i pesnike, rušioce i graditelje... još uvek će biti više nego dovoljno prostaka i nezdravih izdanaka čije se sposobnosti mogu dobro prilagoditi užim sferama, čije aspiracije neće rasti visoko i koji će, vršeći ove neophodne poslove, razvijati svoje sposobnosti na najbolji način. Kad su već tu, jedino pitanje koje se postavlja je kako da se sa njima postupi, da li ih treba priznati kao dobre u svojoj vrsti ili ih odbaciti kao nedostojne našeg boljeg društva... Sto se nas tiče, ne oklevamo da izrazimo naklonost prema humanijoj alternativi... u svakom čoveku, i u svačemu, postoji klica dobrog koja, ako se razumno razvija i kultiviše, može da preovlada zlo koje je okružava i malo po malo sve više da ga pridobije za svoju stranu.«⁹

Dvadeset godina kasnije, 1859. i 1860, kada je, kako Altik ističe, izraz »milioni« prestao da bude hiperbola, polemika o popularnoj literaturi u ovim časopisima dostigla je vrhunac. Talas rano optimizma koji je izazvala mogućnost opšteg obrazovanja bio je splasnuo, a problemi su narasli i dobili jasne konture. Oni koji su se odnosili na dela visoke kulturne vrednosti u uslovima širenja kulturne osnove nisu nikad rešeni. Istorija književne kritike XIX veka, koja je toliko duboko vezana za ove probleme, vrlo je složena i mi ćemo je samo delimično dotaći. Ako izuzmemo pisce koji su povremeno pisali i kritiku (Vordsvort, Kolridž, Hazlit, De Kvinsi, Skot), profesionalni kritičari, kako svedoče četiri časopisa, obraćali su se vrlo širokoj publici i smatrani su za vrlo uticajne u formiranju mišljenja svojih čitalaca.

Proširenje prikaza knjige u slobodan kritički esej stvorilo je mogućnost da se razviju ideje, tako da je prikaz postao forma u kojoj je održan »svaki drugi govor u nacionalnoj debati«.¹⁰ U centru je bila misao pozajmljena od Marksa da je literatura ogledalo socijalnih i ekonomskih uslova, koja je bila pojačana vrlinom i idejama o kulturi kao evolutivnom procesu. Stara pitanja o kulturi »da li je normalna?«, »da li zabavlja?« ustupila su mesto pitanjima »da li

⁹) *Edinburgh Review* № CXXXVIII (january 1839.) p. 435.

¹⁰) Michael Wolf, »Victorian Reviewers and Cultural Responsibility« in 1859. *Entering an Age of Crises* Press, 1959.), p. 270.

tačno odražava naš svet?, šta nam kaže o našem društvu?«. Popularna literatura je, rezonovali su kritičari, amoralna zato što iskrivljuje stvarnost i krivotvori istinu. Ali ona sama takođe odražava neke nove socijalne istine koje se ne mogu ignorisati. Popularna literatura se ne može posmatrati u istom svetlu kao i umetnička ostvarenja, ona je simptom nove društvene epohe ako ne i bolesti društva. Engleski prikazivač knjige M. Nisarda *Histoire des Livres Populaires* piše o popularnoj literaturi:

»Ovo je, besumnje, jedan od velikih socijalnih problema epohe koji jedva da pobuđuje manje interesovanje od samog osnovnog obrazovanja, jer je povezan sa efektima samoobrazovanja, koje utiče čak direktnije na praktično formiranje karaktera pojedinaca i njegovo opredeljenje, i to još od početka, za dobro ili zlo, za skrivene moralne principe koji će, nerazvijeni ili očevidni, voditi pojedinca kroz akcije tokom čitavog života. Jasno je da arbitrarne mere vlade ili korektivni pothvati komisije mogu da utiču samo na spoljnu stranu — oni se više bave simptomima nego bolešću.«¹¹⁾ Krajem veka popularna literatura je bila područje sociologa i kritičara kombinovanih u ličnosti književnog kritičara, koji se upinjao da racionalno objasni vrlo široke socijalne promene.

Skala kritičkih stavova bila je široka. Na jednom kraju bili su »elitisti« sa malo vere u sposobnost masa da ikada postanu publika koja zna da ceni ozbiljna dela. Kritičke odluke i kulturne diktate treba donositi na vrhu, u najobrazovanijem sloju društva, i eventualno ih filtrirati prema dole. Na drugom kraju nalazili su se intelektualni »radikali« koji su imali veliku veru u kritički ukus masa. Oni su govorili da — gledano iz istorijske perspektive — neobrazovani sporo napreduju, da su promišljeni i konzervativni, da usvajaju iz kulture ono što je najbolje. Treba samo razmotriti kako su postali slavni Volter, Rasin, Šekspir da bi se čovek u to uverio:

„...Iako, opšte uzevši, manje kritično mnoštvo sporo stiže korektnost ukusa, ono ipak poslednje napušta dobar ukus kad ga jednom stekne i poslednje se povodi za merkurijalnim liderima pomodarstva koji vode u degenerisanu ekstravaganciju... Rasin i Volter su još uvek, ili su donedavno bili, miljenici francuskih masa, dok su se »intelektualne klase« okretale idolatrijama romantičarske škole.«¹²⁾

U istom duhu smatralo se da difuzija kulturne produkcije — daleko od toga da bude faktor individualisanja, mediokritetstva i uniformnosti — obezbeđuje varijetete i mnogostrukost na intelektualnom i duhovnom planu i predstavlja podstrek svakom stvaralačkom radu, posebno za romansijere:

¹¹⁾ Edinburgh Review, № CCVII (January 1858.), p. 246.

¹²⁾ Edinburgh Review, № CXXXII (July 1837.), p. 161.

»Civilizacija koja teži uniformisanju ljudske akcije samo stvara veći broj razlika u mišljenjima... U promenama i previranjima ima mnogo više hrane za filozofiju lepe književnosti i... aktivnih razloga, uzbuđene mašte koja pripada ovoj eri brzih i očiglednih prelaza, nego u vremenima »plemića opasnih pojasima i hrabrih barona«, kad je najveći mudrac imao u glavi manje misli nego što ih danas ima običan smrtnik.«¹³

Ovaj pokušaj da se odgovori mračnim prorocima kulturnog razvoja predstavlja početak onog prsnog savezništva između nauke, industrijalizacije i umetnosti koje je krajem veka dobilo oblik prsnog poverenja.

Zastanimo ovde za trenutak i podsetimo se ponovo da je primarni zadatak ove studije da istraži da li su i u kojoj meri problemi koji su u kulturi obuzimali intelektualce XIX veka predstavljali osnovu temama o kojima se danas raspravlja na savremenoj intelektualnoj sceni. Dok se osnove socijalnog poretka radikalno menjaju, javljaju se još nerešeni i verovatno nerešivi problemi prilagođavanja starih vrednosti novim društvenim uslovima. I više od toga — problemi stvaranja sistema novih kulturnih vrednosti i, iznad svega, problem kako se odnositi prema vrednostima i navikama širokih masa industrijalizovane sredine, vrednostima i navikama koje su delimično nikle spontano a delimično bile pripremljene. Označiti ovaj problem samo kao sukob između kulture i masovne kulture predstavljalo bi jalovu pridiku. Pravi zadatak, sociološki ili koji drugi, je, međutim, da se problem formuliše kao napor intelektualnog sloja da se pomiri sa ovom dihotomijom. Analiza našeg dokumentacionog materijala pokazuje da pokušaji pomirenja ili sinteze nisu uspeli, baš kao što ne uspevaju ni danas. Detaljnije analiziranje ovog neuspeha moglo bi samo po sebi da predstavlja prilog suptilnijem preispitivanju današnjih intelektualnih pozicija.

Članak Viliijama Kortopa (autora *Istorije engleske poezije*, knjige koja se još koristi) objavljen u *Quarterly Review* 1874. godine ilustruje u punom obimu ovaj problem.¹⁴ Nije bez ironije činjenica da jedan savremeni književni istoričar prebacuje Kortopu da je tobože od članaka upao u sociologiju. Taj naš savremeni kritičar veruje da je korisnost ove knjige o engleskoj poeziji umanjena time što je ona »striktno podređena« tezi da postoji tesna veza između mode u književnosti i savremenih političkih mišljenja i uslova¹⁵.

Članak Kortopa je i pored ovih primedbi značajan i na neki način vrlo pretenciozan jer po-

¹³) *Edinburgh Review*, № CXXXVI (July 1838), p. 356—357.

¹⁴) *Quarterly Review*, № 274 (October 1874.), p.p. 404 ff.

¹⁵) Amauel C. Chew, »The Nineteenth Century and A Literary History of England (New York: Appleton 9 Century-Crofts, 1948), p. 1603.

kušava da »prikaže« tri knjige Metju Arnolda, zatim knjigu Simonsa i jednu Patera, a pored toga još i da proceni dva klasična spisa Karla Lajla. U središtu ovog prikaza je analiza same koncepcije kulture. Stav Kortopa je dvosmislen, on predstavlja primer intelektualnog posmatrača koji se dobrim delom, ali ne potpuno, identifikuje sa stvari. Ova vrsta opredeljenosti bez obaveza bila bi mnogo više karakteristična za srednjovekovnog intelektualca nego za literatu XIX veka.

Kortop suprotstavlja Metju Arnoldu liberalnu jakobinsku filozofiju kulture, i to na takav način da se njegove simpatije, kako izgleda, opredeljuju za liberalno stanovište. Njegova kritika Arnoldovih shvatanja usmerena je na »samokulturu«, na rafinman ličnosti izdvojene od glavne struje nacionalnog života. Isti snobovski kulturni izolacionizam on nalazi i kod Karla Lajla, koga naziva sarkastično »profesor«. Dižući literaturu na pijedestal na kome je nekada bila religija, Karla Lajl se, po Kortopu, pridružuje »tendenciji umetnika, ljudi od nauke i uopšte profesija lepog pisanja da se preobrate u sveštenstvo koje širi religiju ideja. »On suprotstavlja Karla Lajlovom elitizmu prilično radikalne stavove Frederika Harisona, koji je, da uzgred napomenemo, bio veliki privrženik i propagator Ogista Konta u Engleskoj i koji je ismejao »najgluplje fraze dana... fraze o kulturi«. Prema Harisonu, kultura je vrlo usko područje misaonih preokupacija koje može da ima neku ulogu u književnoj kritici, ali »kad se primeni na politiku — znači jednostavno sklonost da se traže sitne greške, sebičnu ljubav prema komoditetu i neodlučnost u akcijama«. On sve to uvija u klasični stav: »Čovek kulture u politici jedno je od najbednijih stvorenja.«

Pažljivim čitanjem otkriva se da je Kortopovo nevoljno i ne sasvim ubeđeno poređenje suprotstavljenih vrednovanja u kulturi indikacija mnogo presudnijeg ideološkog stava — odnosa intelektualaca prema kulturnim dilemama savremenog društva. Čovek bi rekao da je to preterivanje kad on poznatu Arnoldovu predstavu o samom sebi označava kao »impotentnu«, kao »lutanje između dva sveta, jednog mrtvog a drugog nemoćnog da se rodi«. To je tačno situacija senzitivnog intelektualca suočenog sa dva oblika otuđenja: s jedne strane kulturnom nasleđu je u znatnoj meni postao tuđ duh vremena, s druge tržište kulturnih proizvoda koke tuje sa prevrtljivim idosinkrazijama i psihološkim potrebama svetine, koja je voljna da plati cenu ako roba odgovara. Kortop odražava ovu nedoumicu dvostruke alijenacije — on ne može da prihvati stav Karla Lajla, Arnolda ili Patera, to »neodgovorno pridikovanje« koje se veštački distancira od društvene odgovornosti. Međutim, on isto tako ne može da prihvati ni »logične posledice zakona ponude i potražnje u

literaturi«. On sa prezirom citira jedan članak objavljen u londonskom *Tajmsu* koji ocenjuje u pozitivnom smislu veru u masovnu kulturu orijentisanu na tržište: ako su jedan od deset romana ili jedna od hiljadu poema zaslužili uopšte da se pročitaju, onda je to najviše što bi bilo razumno očekivati da ćemo naći. Izvesno je, međutim, da ostatak zadovoljava želju koja se stvarno oseća i pričinjava nesumnjivo zadovoljstvo velikom krugu čitalaca. Ako je cilj literature da podstiče užitek i odvraća um od neprijatnih realnosti života, *nemoguće je odreći joj priznanje* za to, ma koliko to kratko trajalo.

Kortop odbacuje socijalnu filozofiju koja uzima javno mnjenje ne samo kao kriterij uspeha, nego i kao merilo istorijskih sudova koje treba usvojiti. On primećuje da je »nacionalni ukus u opadanju« i u stilu tokvilijanske frazeologije revoltirano se izjašnjava protiv »vulgarnog i ciničnog despotizma« javnog mnjenja. On sarkastično komentariše Tajmsov uvodnik: »Ako bi cilj literature bio onaj koji definiše ovaj veliki list... onda nemamo prava da uskraćujemo našu pohvalu veštini makroa ili trgovačkoj spretnosti prodavca opijuma«. Ipak Kortop se ne oseća sposobnim da reši ovu dilemu bilo da se kao beskompromisni kritičar distancira, bilo da usvoji stav borbenog revolucionara. Umesto toga on radije rasipa svoje argumente, zauzimajući se neodređeno za prvu kulturnu aktivnost koja bi »uzimala u obzir instikte, tradiciju i karakter društva kome pripadamo«.

Članak predstavlja pravi inventar suprotstavljenih tema i problema u kulturnoj debati. Iz njega izbija uverenost u temeljite promene od aristokratskog ka građanskom stilu života; on naslućuje izdiferencirane kulturne potrebe formirane u jednom veoma raslojenom građanskom društvu; on pokazuje da poznaje razlike kulturnih vrednosti na koje utiču ukus kao objektivno merilo i potražnja tržišta; tu je u najmanju ruku začetak dveju suptilno razgraničenih, socijalno suprotstavljenih stavova — »elitista« i »narodnjaka« — koji se spore oko pitanja šta kultura jeste a šta bi trebalo da bude; i, najzad, tu je — mada sa dosta dvosmislenosti i neodređenosti — formulisana i uloga intelektualca koji ne oseća obavezu da kaže ni apsolutno da, ni apsolutno ne, svetu u kome se nalazi.

Debata o kulturnim standardima u XIX veku predstavljala je nastavak polemika koje su se vodile već u XVIII veku. Ali, dok se prethodni vek završio jednom vrstom diziluzionizma¹⁶, XIX vek je našao svoj racionalni izraz. Ovo je omogućilo kombinovano dejstvo dva činioca —

¹⁶) Leo Lowenthal and Maroe Fisce, »The Debate Over Art and Popular Culture in Eighteenth Century England«, in Leo Lowenthal Literature, Popular Culture, and Society (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc. 1961.).

razvitka Engleske u imperijalističku silu, s jedne, i ogromnog napretka životnog standarda, s druge strane. U poslednjoj četvrtini veka napisi u tromesečnim časopisima postaju akademski suvoparni, nekadašnji neposredni i angažovani ton iščezava. Trijumf nauke podstiče optimizam koji se usuđuje da se suprotstavi premisama sa kojih su polazile kritike kulturnih standarda. Tako godine 1896. recenzent u *Edinburgh Review* može da kaže: »Ako je tačno da se moralno i materijalno blagostanje masa nacije može postići samo otežavanjem uslova intelektualcu da ostavi svoj trag u vremenu, onda se bojimo da interes mnogih mora da prevagne nad zahtevima manjine; moramo se, kako znamo i umećemo, zadovoljiti time što ćemo nastojati da osiguramo najveću sreću najvećem broju«.

Vek se završava ovom oporom notom, koja izražava uzdržanu veru u doba Nauke i Mnoštva.